

Scheepsratten

In 1 Samuel 5 en 6 is in het land der Filistijnen sprake van een ziekte waar veel mensen aan sterven. De Filistijnen hebben de ark van de God van Israël buit gemaakt, maar in plaats van zegen lijkt deze alleen maar ellende te brengen. Door de ark wordt het godenbeeld van hun god Dagon vernederd. Deze valt van zijn voetstuk, en tot overmaat van ramp treft de God van Israël hen met een onbekende ziekte. Deze ziekte ging gepaard met gezwollen en mensen stierven mensen aan deze kwaal.

Waar het mij om gaat is of we in onze tijd nog kunnen nagaan welke ziekte de schrijver op het oog had. Twee kenmerken van deze ziekte worden beschreven: gezwollen en vaak een dodelijke afloop.

Dat met de gezwollen echt geen aambeien, wat ook zwellingen zijn, bedoeld zijn, zoals de NBV destijds vertaalde is wel zeker. De Herziene versie van de NBV en de Herziene Staten Vertaling hebben dan ook gewoon ‘gezwollen’, waarbij in midden gelaten wordt of hiermee goedaardige – of kwaadaardige gezwollen (kanker) bedoeld zijn.

Uit wat er verder over deze ziekte gezegd wordt blijkt dat er sprake is van een besmettelijke ziekte die verband houdt met ratten. De Filistijnen moeten namelijk een afbeelding maken van deze gezwollen en van ratten. In het Hebreeuws is sprake van ‘achbarim’, waarmee in die tijd kleine knaagdieren bedoeld waren, zoals muizen en ratten. Nu zijn ratten berucht vanwege het feit dat zij besmettelijke ziekten kunnen overbrengen. Van muizen is dit niet bekend.

De meest beruchte ziekte die ratten in het verleden overbrachten was de builenpest, ook wel gewoon ‘pest’ genoemd. Deze ziekte werd overgebracht door rattenvlooiën. Als deze vlooiën besmet waren met de pestbacil en mensen beten, kregen die de builenpest. Deze ziekte werd vroeger wel ‘de zwarte dood’ genoemd werd, vanwege de zwarte vlekken die mensen op hun huid kregen. De ziekte werd gekenmerkt door klierzwellingen in oksels en liezen.

In de 14^e eeuw stierven miljoenen in Europa aan de pest, nadat die vanuit centraal Azië via de Krim door schepen uit Genua in Europa geïntroduceerd werd.

Zo is mijns inziens wel duidelijk dat de schrijver van 1 Samuel 5 een beschrijving geeft van een pestepidemie, zoals trouwens de Middeleeuwse Joodse commentator Rashi ook al veronderstelt en ook Luther meende.

In het bijbelverhaal is het intrigerend dat wel diverse kenmerken van de ziekte genoemd worden, zoals zwellingen, sterven aan de ziekte, en ratten, maar niet hoe de ziekte bij de Filistijnen terecht kwam. Nog intrigerender is dat in de Septuaginta, de Griekse vertaling van Tenach, wel een extra element voorkomt, namelijk ‘schepen’. In een vertaling kan vers 6 zo weergegeven worden: *En de hand van de HEER drukte zwaar op Gaza en hij bracht kwaad op hen en het brak uit op hen naar de schepen en midden in hun land tierden muizen welig en er ontstond grote dodelijke verwarring in de stad.* Hoe deze vertalers aan dit woord ‘schepen’ gekomen zijn is voor mij een raadsel, want de Hebreeuwse tekst wordt het niet genoemd.

Dat de pest overgebracht kon worden via scheepsratten lijkt dus bij de vertalers van de Septuagint, enkele eeuwen vóór de gewone jaartelling, al bekend te zijn geweest. De oudste Hebreeuwse handschriften van de tekst zijn er niet meer, maar het ons oudst bekende handschrift uit de 13^e eeuw noemt dit niet, wat er op kan wijzen dat de Septuagintvertalers dit kenmerk hebben toegevoegd om duidelijk aan te geven dat het in dit verhaal om een bekende ziekte ging: de builenpest.

Lukas de Groot, Mei 2025

